

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЙРОДИДАКТИКИ

FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCE USING NEURO-DIDACTICS

Стаття присвячена науково-методичним підходам формування лінгвістичної компетентності з використанням нейродидактики. Розглянуто засади дослідження формувань лінгвістичної компетентності. Описано використання нейродидактики на заняттях з іноземних мов, зазначаються навички та вміння студентів, на розвиток яких спрямовані запропоновані вправи.

У статті проаналізовано роботи вітчизняних та зарубіжних учених. Фіксується розмежування понять «мовна або лінгвістична компетентність» та «мовленнєва компетентність», окреслено шляхи їх формування. Зазначається, що «комунікативна компетентність» (до складу якої входить «мовленнєва» та «лінгвістична компетенція») є важливою умовою для засвоєння інформації, оволодіння навичками та знаннями, необхідними для майбутньої професії. Наголошується на необхідності удосконалення освітнього процесу українців відповідно до європейських стандартів. Звертається увага на потребу пошуку нових рішень, методів викладання та впровадження їх в освітній процес для максимально комфортного, якісного засвоєння знань, підвищення мотивації студентів, розвитку необхідних навичок та компетенцій.

Пропонується інтеграція новітніх досягнень нейронауки в освітній процес для максимальної ефективності навчального процесу. Це позитивно впливає на активізацію когнітивної діяльності, передбачає інтерпретацію результатів, формування лінгвістичної, комунікативної, професійної компетентностей, розвиває критичне мислення та спектр навичок міжособистісного спілкування студентів, що є актуальним для сучасного суспільства. Зазначаються 12 принципів нейродидактики, які структурують навчальний процес.

У висновках підбито підсумки і зазначається, що програми навчання у вищих навчальних закладах повинні бути розраховані на оптимізацію навчального процесу, всебічного розвитку майбутнього спеціаліста. Особлива увага повинна приділятися формуванню необхідних компетенцій, активізації когнітивної діяльності, творчих здібностей та засад критичного мислення. Подальше дослідження вибраної проблематики вважаємо доцільним.

Ключові слова: формування компетентностей, лінгвістична компетентність, нейродидактика, методи навчання, сучасне викладання іноземних мов.

The article focuses on scientific and methodological approaches to form language competence by using neuroeducation. The principles of the formation language competence are considered. Neuroeducation using in the educational process of studying foreign languages is described, and exercises for improving students' skills are indicated.

The article analyses the works of native and foreign scientists. A distinction between the concepts of "language competence" and "speech competence" is drawn, the ways of their formation are indicated. It is noted that "communicative competence" (which includes "speech competence" and "linguistic competence") is an important prerequisite for acquisition the information, mastering the skills and knowledge required for the future profession.

The necessity to improve the educational process of Ukrainians in relation to European standards is emphasized. The necessity to find new solutions, teaching methods for the implementation them in the educational process to create the most comfortable and qualitative requirements to adopt the knowledge, to increase students' motivation, to develop skills is outlined.

The integration of the latest neuroscience achievements in the educational process for the maximum efficiency is described. The author points out the process will be positive for influences the activation of cognitive activity; providing interpretation of results forming of language, communicative, professional competences and developing critical thinking and "soft skills" of students. There are 12 principles of neuroeducation to organize the learning process.

Conclusions indicate that training programs should be formed to optimize the learning process and develop skills of a future specialist. The particular attention should be paid to form necessary competences and activate the cognitive activity, creativity and foundations of critical thinking. The prospect of further researches into the chosen problems looks promising.

Key words: forming ways, language competence, neuroeducation (Educational neuroscience), teaching methods, teaching ways

УДК 81'42:378.147(045)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.8>

Сергієнко М.С.,
викладач Мовного відділу
Національної академії
Національної гвардії України

Пантелєєва О.Я.,
доцент кафедри філології, перекладу
та стратегічних комунікацій
Національної академії
Національної гвардії України

Підлужна І.А.,
старший викладач кафедри філології,
перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії
Національної гвардії України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Міжнародні відносини є запорукою розвитку кожної країни. Україна заявила про себе на міжнародній арені, зробила немало значних кроків щодо «зближення» з європейським суспільством. Зважаючи на це, виникає гостра потреба володіння іноземними мовами не тільки спеціалістами філологічної направленості, а й громадянами України різних професій.

На думку Ю.К. Картавої, «сучасному українському суспільству необхідні компетентні фахівці, які не лише володіють професійними знаннями,

уміннями й навичками, але і здатні приймати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, відрізняються мобільністю, конструктивністю, умінням реалізувати свої креативні здібності та мають творчий стиль мислення» [4]. У своїй роботі науковець О.О. Чорна погоджується з такою позицією та додає, що «іншомовна підготовка фахівців є одним із важливих складників сучасної системи вищої освіти. Сьогодні стає очевидним, що дедалі більш значущими є не окремі знання, а здатність особистості вирішувати повсякденні та професійні проблеми засобами іноземної мови» [10, с. 230].

Для кожного викладача іноземних мов важливими є засвоєння студентами отриманих знань, продуктивні результати їх застосування на практиці, формування лінгвістичної компетентності під час занять та підвищенні мотивації до вивчення іноземних мов. Намагаючись досягти таких цілей, викладачі звертаються до різних методик та принципів викладання, технічних засобів, інтернет-ресурсів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

«Уперше термін «лінгвістична компетентність», або «мовна компетентність», був уведений американським лінгвістом Н. Хомським в середині ХХ ст. Згідно з Н. Хомським, цей термін означає здатність розуміти і продукувати необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх з'єднання» [2, с. 21].

Як показує аналіз наукової літератури, зокрема сучасних підходів до викладання іноземних мов, «лінгвістична компетентність» – це термін, який «позначає сукупність мовних знань, навичок й умінь, оволодіння якими дозволяє здійснювати іншомовну мовленнєву діяльність відповідно до мовних норм, що вивчаються в різних сферах діяльності, а також сприяє розвитку мовних здібностей студентів» [2, с. 27].

Варто зазначити, що поняття «лінгвістична компетентність» вивчалось такими вченими, як Ю.Д. Апресяном та О.С. Кубряковою, які стали послідовниками Н. Хомського, науковцями Д. Хаймсом, С. Савіньоном, Л.Ф. Бахманом, А. Муаран, Я. ван Еком, М.Н. Вятютневим, Г.В. Колшанським, Є.В. Тихомировою, А.Л. Бердичевським, М.Т. Дрідзе, І.Л. Бімом, Д.І. Ізаренковим, І.А. Зимньою та іншими вченими, які заклали підґрунтя для подальшого вивчення обраної проблематики. Незважаючи на численні роботи, у фокусі яких постає поняття «лінгвістична компетентність», цей феномен досі залишається недостатньо вивченим у сучасній педагогіці, особливо що стосується формування лінгвістичної компетентності з використанням на заняттях нейродидактичних вправ, а отже, обране дослідження є актуальним.

Мета статті. Окреслити науково-методичний підхід щодо шляхів формування лінгвістичної компетентності з використанням нейродидактики.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на праці вищезазначених учених, можемо говорити про багатозначність слова «компетентність», що, у свою чергу, вплинуло на розуміння поняття «лінгвістична або мовна компетентність». Цей феномен, поруч із «комунікативною компетентністю», цікавить учених не тільки як навчальна мета, а й як одна з умов засвоєння інформації та оволодіння навичками та знаннями, необхідними для майбутньої професії, що завжди є актуальним для педагогів, психологів та соціолінгвістів.

«У методичній літературі описуються різні види компетенцій, які по-різному взаємодіють одна з одною. Провідною для сучасної методики викладання іноземної мови є комунікативна компетенція, яка включає: лінгвістичну (мовну), мовленнєву (соціолінгвістичну), дискурсивну, стратегічну (компенсаторну), соціальну (прагматичну), соціокультурну, предметну, фахову компетенції» [6].

Спираючись на це твердження, можемо зробити висновок, що поняття «комунікативна компетенція» охоплює не тільки лінгвістичний складник (знання про систему мови; використання та утворення лексем; структуру та побудову словосполучень, речень, текстів; види повідомлень), а й екстралінгвістичний («сукупність етнічних, соціальних, історичних, географічних та інших чинників, нерозривно пов'язаних із розвитком і функціонуванням мови» [5, с. 24]).

Варто зазначити, що послідовники Н. Хомського, Ю.Д. Апресяна та О.С. Кубрякової у своїх роботах надають перевагу терміну «мовна компетентність», а не «лінгвістична компетентність». Науковці проєктують його не тільки на об'єкт, а й на суб'єкт, тобто поняття «мовна компетентність» містить поняття «мовленнєва компетентність».

Спираючись на методичні повідомлення, вчені М.І. Білорорка та Т.Ю. Мороз фокусуються на тому, що «мовну компетентність учені трактують як явище певного рівня обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою рідної або іноземної мови (мов), а мовленнєву – як здатність людини до практичного використання знань про мову у процесі комунікації» [1, с. 224].

Таку позицію можемо знайти й у роботах дослідника М.І. Пентиліук, яка також розмежовує мовну та мовленнєву компетентності, підкреслюючи, що мовленнєва не лише пов'язана з мовною, а й формується на її основі [3].

Зі свого боку Н.М. Бібік конкретизує ці два терміни, зазначаючи, що «компетенція має вузький характер, адже компетентність – це надрівень сформованих знань, які в інтегрованому вигляді представляють соціально закріплені освітні результати – компетенції» [7, с. 218].

«Як стверджує Л.О. Варзацька, компетентність – це сформована сукупність якостей особистості – знань, умінь, навичок, здібностей, способів діяльності в певній соціально-й особистісно-значущій сфері. Саме компетентність дає змогу студентові нагромаджувати знання, уміння, досвід для досягнення поставлених цілей» [7, с. 218]. Саме тому вважаємо, що подальше дослідження цієї області, модернізація освітнього процесу, структурування та вдосконалення робочих програм із фокусом на лінгвістичну компетенцію є необхідним для сучасної системи освіти в Україні.

Аналіз педагогічної літератури, вивчення специфіки іншомовної підготовки студентів та практичний досвід викладання іноземних мов надають підстави зазначити, що формуванню лінгвістичної компетентності на заняттях сприяє запровадження нейродидактичних методів. Ці методи спонукають студентів бути більш активними на заняттях, допомагають забезпечити позитивну мотивацію, стимулюють навчально-пізнавальну діяльність, сприяють кращому засвоєнню знань, допомагають студентам візуалізувати ситуації практичного використання знань та допомагають у боротьбі із психологічними бар'єрами (наприклад, страх виступати перед аудиторією, страх зробити помилку, небажання працювати в певному колективі тощо).

Аналізуючи роботи вчених Р. Кейн та Дж. Кейна, дослідники О.М. Машкіна та О.В. Самофалова наголошують на важливості запровадження принципу структурування. Позиція вчених виокремилась на основі того факту, що «нашій мозок працює за принципом нейронних мереж, тобто отримує інформацію, враження, картинку сприймаються та оброблюються, після чого або створюються нові структури, або імпульси, що надходять та з'єднуються з уже існуючими структурами. При частому повторюванні певних структур, патернів, мозок класифікує цей зразок як важливий» [8].

Досліджуючи метод «асоціацій», учена Кучерук О.А. також звертається до цієї області знань: «з погляду психології, асоціації розглядаються як зв'язок між окремими психічними актами (уявленнями, думками, почуттями), внаслідок якого один із них викликає появу іншого» [6]. Спираючись на власний досвід, учена зазначає, що «асоціації відіграють суттєву роль у проблемному навчанні, креативному, інтегрованому. Це пов'язано з тим, що асоціативні думки виникають у процесі такого навчання, коли викладач пропонує не готовий план дій, а незаповнену чи заповнену частково матрицю і студент заповнює відсутні елементи, шукає можливі варіанти відповіді на основі подібності зовнішніх чи внутрішніх ознак. Такий шлях особливо цінний для стимулювання творчості, вироблення гнучкості мислення, умінь застосовувати мовно-мовленнєвий досвід у нових навчальних ситуаціях» [6].

Отже, спираючись на вищезазначених авторів, можемо зробити висновок, що для кращого засвоєння знань студентам необхідно не «подавати готові» правила для запам'ятовування, а надавати можливість їм самостійно створити певні правила на основі значної кількості прикладів та їх аналізу. Для реалізації цих потреб у навчальному процесі вважаємо доречним звернення до основ нейродидактики.

Нейродидактика належить до нейропедагогіки, яка, зі свого боку, базується на класичних засадах педагогіки, психології, неврології, кібернетики й відображає особистісно-орієнтований підхід в освіті.

У своєму дослідженні білоруська вчена Л.В. Наумович виділяє 12 принципів нейродидактики, які, на її думку, структурують навчальний процес:

- «студенти/учні повинні мати можливість здобувати конкретний досвід;
- якщо процес навчання включає в себе соціальні ситуації, він буде більш ефективним;
- процес навчання стає найбільш ефективним, якщо враховуються інтереси та ідеї студентів;
- навчання з позитивними емоціями дає більший ефект;
- мобілізація вже наявних знань дає позитивний ефект у ході навчання;
- якщо студенти розуміють, яким чином вивчені деталі пов'язані із загальним, вони краще запам'ятовують ці деталі;
- у відповідному середовищі навчання є більш інтенсивним;
- навчання покращується, якщо залишається час для рефлексії;
- навчання ефективніше, якщо учні пов'язують інформацію та досвід;
- навчальний процес дає кращий результат, якщо враховуються індивідуальні особливості учнів;
- учні працюють ефективніше, якщо знаходяться в оточенні, яке підтримує, мотивує та викликає бажання вирішувати поставлені задачі;
- навчання стає більш ефективним, якщо здібності та навички кожного учня приймаються до уваги» [9].

Однією з умов нейродидактичних вправ є активність. Варто зазначити, що перевага надається виконанню розумових вправ із використанням елементів фізичної складової. Так, у своїх дослідженнях учений О.Л. Подліняєв стверджує, що тактильні відчуття, фізіологічна активність, зображення предметів та інше сприяють кращому засвоєнню матеріалу учнями та студентами.

На заняттях такі принципи можна реалізувати через інтерактив. До таких вправ можемо віднести добре відомий «Running dictation» («біговий, або бігаючий, диктант»). Правила гри: викладач вішає на стінах чи дошці 2–3 копії невеликого за обсягом тексту. Тексти мають бути розміщені так, щоб студенти не могли його прочитати зі своїх місць, на однаковій відстані від умовних стартів. Студенти діляться на міні-групи, обирається «scribe partner», тобто студент, який буде записувати, та «run partner» – студент, який буде надиктовувати. «Run partner» читає й запам'ятовує частину тексту, після цього біжить до «scribe partner» та диктує йому цей текст, як його запам'ятав. Так відбувається кілька разів, студенти можуть мінятися ролями. Коли текст буде повністю записаний, він порівнюється з оригіналом. Помічено, що під час виконання цієї вправи підвищувалась активність

на занятті та командна робота. Крім того, необхідно зазначити, що ця вправа допомагає тренувати пам'ять, вимову, розуміння усного мовлення та сприяє подоланню «страху» використання іноземної мови на практиці.

Звертаючись до методичної літератури з області вікової психології, ми можемо говорити про важливість тактильних відчуттів у навчальній діяльності. Відомим фактом є пізнання світу немовлятами через дотик. Ця тенденція зберігається й у більш дорослому віці, тому (якщо тому сприяють тема заняття та можливості викладача) відпрацювання лексики проходить продуктивно. Доречним буде поєднання тактильного сприйняття з описом візуальної характеристики предмету.

Якщо наочне забезпечення такого виду навчальної діяльності є неможливим, то його можливо замінити використанням картинок чи відеороликів, які зображують предмет чи його характеристику або спрямовані на вгадування та тлумачення слів. Сюди ж відносимо й використання інтерактивних дошок, різноманітних комп'ютерних ігор чи додатків для вивчаючих іноземні мови. Всі ці засоби допоможуть урізноманітнити заняття, вони зацікавлять студентів, допоможуть їм проявити себе, покращити навички критичного мислення, мовлення, їх використання дасть можливість відчувати результати своєї праці.

До цікавих та продуктивних завдань можемо віднести й колективне написання історії. Правила гри: студенти працюють разом над написанням історії. Кожному студенту видається аркуш паперу. Перший рядок історії пропонує викладач, студенти записують перший рядок та дописують власний. Потім усі студенти передають свої аркуші сусідові справа. Ці студенти пишуть третій рядок і загортають аркуш так, щоб видно було лише останній рядок. Потім знову всі передають аркуші сусідові справа, так відбувається кілька разів. Рядки варто дописувати, зважаючи на контекст попереднього рядку. Вкінці студенти зачитують свої історії та визначають найцікавішу. Викладач коментує історії та виправляє помилки. Ця вправа сприяє розвитку розмовних та письмових навичок, розвиває творчі здібності студентів та підвищує зацікавленість до предмету навчання.

Схожих результатів можна досягти, виконуючи вправу «продовж історію». Завдання можна виконувати як усно, так і письмово. Вправа добре розвиває зв'язне мовлення, творчі здібності та покращує навички критичного мислення.

Позитивні результати навчального процесу мають і «рольові ігри». Завдяки цим вправам можливе відпрацювання максимально наближених до реальних умов ситуацій майбутніх спеціалістів. Під час виконання таких завдань студенти намагаються якнайкраще проявити свої знання та вміння, підвищується їхня мотивація, з'являється ефект

конкуренції, покращуються навички роботи в колективі та критичного мовлення. Для студентів, які навчаються не на філологічних факультетах, є можливим виконання практичних завдань, які спрямовані на відпрацювання їх професійних навичок, із коментуванням процесу іноземною мовою.

У підручниках для вивчення іноземних мов часто звертаються до вправ на повторення вивченої чи нової лексики. Вправи варіюються, що допомагає підтримувати інтерес до теми заняття, та поруч із цим якісно відпрацювати матеріал. Найбільш популярними є виділення певних слів у тексті, вправи на їх переклад у дві сторони, складення фраз та речень із виділеними таксонами, відновлення деформованого мовленнєвого повідомлення. Вправи на «відновлення деформованого повідомлення» бувають двох типів: до першого відносять вправи, де пропускаються слова-компоненти, які потрібно вставити замість крапок чи інших позначок пропусків. До другого відносять вправи, де вказана кількість слів у тексті є обмеженою, і студент має повністю відтворити текст шляхом аудіювання. Таким чином, викладач зможе перевірити не тільки знання лексичного та граматичного складників, а й те, якою мірою студенти сприйняли текст.

Відзначаємо також доречність використання методу «кейсів». Зазвичай виконання завдання відбувається в кілька етапів:

1 етап. Знайомство з ситуацією, її особливостями.

2 етап. Виділення основної проблеми (чи проблем).

3 етап. Пропозиція концепцій або тем для «мозкового штурму».

4 етап. Аналіз результатів роботи.

5 етап. Вирішення кейсу – пропозиція одного або кількох варіантів послідовності дій.

Такі завдання – гарна платформа для розвитку навичок роботи в команді. Метод доцільно використовувати, коли студенти володіють основними засадами, які необхідні для вирішення проблеми. Викладач має контролювати ситуацію, створити дружню атмосферу, де кожен учасник зможе себе проявити. Якщо викладач помічає пасивність в обговоренні, то він повинен на деякий час стати членом команди і власним прикладом продемонструвати хід виконання завдання. Обговорення шляхів вирішення запропонованої проблеми допоможе якісно відпрацювати не тільки знання іноземної мови, а й інформацію, яка максимально відповідає майбутній професії студентів.

Висновки. Зважаючи на все вищезазначене, робимо висновок, що сучасні вимоги до спеціаліста, щоденне використання технологій та постійне зростання інформаційного поля спонукають до реформування навчального процесу, переосмислення та модернізації підходів до форму-

вання компетентностей, пошуку нових педагогічних рішень для оптимізації умов навчання. Сучасний педагог має зробити підготовку майбутніх спеціалістів не тільки якісною та цікавою, а й максимально наближеною до європейських стандартів.

Для вирішення таких завдань вважаємо доцільним інтеграцію новітніх досягнень нейронауки в освітній процес. Аналіз методичної літератури дає змогу зазначити, що методи нейродидактики сприяють активізації когнітивної діяльності, передбачають інтерпретацію результатів, формування лінгвістичної, комунікативної, професійної компетентностей, розвивають критичне мислення та спектр навичок міжособистісного спілкування, які є актуальними для сучасного суспільства.

Отже, важливим у вищих навчальних закладах є створення такої системи, яка сприяла б оптимізації навчального процесу, всебічного розвитку майбутнього спеціаліста, формуванню необхідних компетенцій, творчих здібностей та засад критичного мислення. Наразі це питання є досить актуальним та потребує подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білогорка М.І., Мороз Т.Ю. Шляхи формування мовної компетентності особливості: науково-методичний підхід. *Актуальні проблеми гуманітарних наук*. 2015. № 11. С. 222–228.

2. Болотна Т.М. До питання розвитку змісту поняття «мовна компетенція» в історії лінгвістики і теорії навчання іноземним мовам. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 20–30.

3. Величко О.О. Управлінські вимоги до змісту іншомовної компетентності військових фахівців у процесі їх підготовки. URL: znr-vo.nuou.org.ua/article/download.

4. Картава Ю.К. Лінгвістична компетентність як важлива складова професіоналізму вчителя-філолога. URL: <http://intkonf.org/kartava-yuk-lingvistichna-kompetentnist-yak-vazhliva-skladova-profesionalizmu-vchitelya-filologa/>

5. Корнієнко В.В. Розвиток прикладної лінгвістики у контексті інтеграції наукових галузей. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2011. № 5. С. 23–30.

6. Кучерук О.А. Шляхи формування мовленнєвої компетентності: психолінгвістичний підхід до навчання рідної мови. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: Науково-теоретичний збірник. 2007. № 12. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19922/1/Кучерук_1.pdf

7. Ланова І.В. Формування мовленнєвої компетентності студентів – актуальна проблема вищої школи. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2013. № 26. С. 216–219.

8. Машкіна О.М., Самофалова О.В. Викладання іноземної мови для студентів технічних спеціальностей з використанням принципів нейродидактики: постановка проблеми. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Vznu_fi_2017_1_26

9. Наумович Л.В. Использование принципов нейродидактики в современных учебниках. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/134395/1/Наумович.pdf>.

10. Чорна О.О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2013. № 22. С. 230–237.